ST. nr 1-2/1970.

Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Colaboratorii sînt rugați să-și păstreze copie de pe manuscrisele pe care le trimit Redacției.

*

Manuscrisele, cărțile, comunicările oficiale ale Eparhiilor, revistele periodice, abonamentele și orice fel de corespondență privitoare la revistă se trimit pe adresa: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, Intrarea Patriarhiei nr. 9, sectorul V, București, cont. 49.8.01.000 — Banca Națională a R. S. România, Filiala sectorului V, cu mențiunea: pentru «Studii Teologice», revista Institutelor Teologice din Patriarhia Română.

Pr. Prof. Dumitru Stăniloae

# RUGĂCIUNILE PENTRU ALŢII ŞI SOBORNICITATEA BISERICII *

## RUGĂCIUNILE PENTRU VII

Sobornicitatea e opusul singurătăţii; e unirea interioară a membrilor Bisericii într-un întreg, ceea ce are ca urmare că în întreg se reflectă calităţile şi viaţa tuturor şi fiecare reflectă calităţile şi viaţa întregului. Sobornicitatea îşi are o analogie în raportul dintre organismul în a cărui unitate se armonizează totalitatea celulelor componente cu viaţa lor şi dintre celulele care reflectă fiecare în parte calităţile specifice ale organismului ca întreg. Fiecare parte componentă se explică şi există prin întreg şi întregul se susţine prin legătura tainică ce le uneşte pe toate. Legătura aceasta este mai mult decît un asentiment al părţilor; totuşi întregul nu e în afara părţilor sau fără părţi.

Sobornicitatea nu se manifestă numai în susţinerea comună a credinţei, a cultului şi a organizării Bisericii, ci susţine şi reprezintă însăşi viaţa Bisericii şi a fiecărui membru al ei. Ea e opera iubirii neîntrerupte ce domneşte în Biserică şi al cărui izvor ultim este Hristos cu Duhul Sfînt care iradiază din El.

Iar iubirea are forme de dialog, de comunicare între persoane. Sobornicitatea se manifestă deci ca o comunicare între persoane. Chiar cînd o persoană e singură în aparenţă, ea este într-o comunicare cu altele, prin răspunderea ce-o trăieşte pentru acelea, prin preocuparea de ele, prin voinţa de a le ajuta într-un fel sau altul. Iar acelea se folosesc de preocuparea respectivei persoane de ele, chiar dacă nu au o cunoştinţă despre aceasta.

În comunicarea aceasta un rol important îl are rugăciunea fiecărei persoane pentru celelalte. Persoana care se roagă este în dialog, în comunicare cu cea pentru care se roagă, este în exerciţiul unei răspunderi pentru aceea. Cînd două persoane se roagă una pentru alta, amîndouă se află în exerciţiul răspunderii uneia pentru alta. Iar răspunderea e o formă a iubirii între persoanele care au lipsă una de alta. Cînd numai una din persoane se roagă pentru alta, ultima nu se află în acest exerciţiu al răspunderii şi nu sesizează în mod conştient exerciţiul răspunderii celeilalte pentru ea. Dar pînă la urmă are un folos din rugăciunea celei dintîi. În orice caz, nu există rugăciune fără răspundere, iar în răspundere o persoană experiază legătura în care se află cu cealaltă, legătură care nu depinde nici de voinţa sa, nici de voinţa celeilalte, ci de structura dialogică imprimată în fiecare persoană, iar în Biserică

* Comentariu pe marginea scrierii Sfîntului Ioan Damaschin, *De iis qui in fide dormierunt*, P.G., XCV, 247–278.

și de Duhul lui Hristos care întărește această legătură dialogică între persoane [1].

Dar nu numai în rugăciune vine la expresie legătura dialogică între persoane, sau răspunderea uneia pentru alta, ci și în fapta uneia în favorul celeilalte. Oamenii în starea lor naturală simt și ei că prin faptele lor de întrajutorare împlinesc obligațiile unor răspunderi ale unuia pentru altul, răspunderi mai presus de voia lor. Dar membrii Bisericii știu că răspunderea aceasta este pusă asupra lor de Dumnezeu și că de ea se achită nu numai prin fapte, ci și prin rugăciune; ei mai știu că fără exercițiul acestei răspunderi se prăbușesc într-un fel de existență golită de conținut și de putere, într-o existență a coșmarului, a neputinței. În acest fel de existență de umbră chinuită cade nu numai cel neajutat de celălalt, dar și cel ce nu ajută. Căci cel ce nu rămîne în legătura dialogului cu celălalt, prin răspunsul la apelul lui, cade el însuși în golul singurătății, adică al unei existențe fantasmagorice, de coșmar.

Din viața Sfîntului Pahomie se spune că odată el a visat că membrii uneia din mînăstirile conduse de el se aflau într-o peșteră, legați între ei într-un șir, prin faptul că fiecare ținea de mînă pe altul și tot șirul, avînd în frunte pe stareț, înainta spre o deschizătură în care se vedea lumina de afară. Alți oameni alergau continuu de colo pînă colo, prin întunericul peșterii, ascultînd cînd de un glas, cînd de altul, care striga: «aici e lumina!» Alte șiruri mai mici se învîrteau continuu în jurul unei coloane, fără să înainteze spre lumina de afară.

Imaginea se potrivește legăturii sobornicești dintre membrii Bisericii în general. Ei se susțin unii pe alții, avînd în frunte pe preoții și ierarhii Bisericii, toți împreună înaintînd spre lumina împărăției veșnice, avînd încă de pe pămînt o oarecare arvună a ei. Îndată ce unul se rupe din lanț și rămîne de unul singur, sau se încadrează într-un grup mic ce se mișcă în jurul vreunei căpetenii de caracter personal, rătăcește într-un întuneric fără ieșire, într-o neînțelegere a sensului existenței și al scopului ei.

Cine susține pe alții, se susține pe sine prin cei pe care-i susține; cine dă putere, primește putere. Sfîntul Ioan Damaschin spune: «Precum cel ce voiește să ungă cu mir sau cu alt untdelemn pe un bolnav se împărtășește întîi el de ungere și apoi unge pe cel bolnav, tot așa cel ce lucrează pentru mîntuirea aproapelui, întîi se folosește pe sine și apoi pe aproapele» [2].

Se poate spune că fapta prin care cineva ajută și susține pe alții e prilejul sau mijlocul prin care Dumnezeu îl susține și-l ajută pe el însuși; e efortul care, mobilizînd energiile cuiva, e semnul prezenței energiei divine, comunicată spre folosul celui ce face acest efort și spre al celui în favorul căruia îl face. Cine vrea să facă efortul în folosul

1. Sf. Ciril din Alexandria. *Dialogi de S. Trinitate*, I, P.G., LXXV, 696 D—697 A: «Prefacerea naturii noastre divizate și egoiste în natura Bisericii, adică reunirea persoanei noastre umane cu Hristos și cu semenul nostru în natura cea una a Bisericii devine unul din temeiurile pentru rugăciunea noastră pentru toți oamenii și în special pentru decedați, a credinței noastre în valoarea rugăciunilor sfinților și a botezului copiilor pentru credința părinților spirituali (a nașilor)».

2. Sfîntul Ioan Damaschin, *De iis qui in fide dormierunt*, P.G. XCV, 269 D.

său exclusiv e victima unui scurtcircuit spiritual; cel ce nu vrea să lumineze pe alții, nu se luminează nici pe sine. Mai precis, cine nu primește lumina și energia lui Dumnezeu, ca să o transmită mai departe, nu o primește nici pentru sine, căci acela, opunîndu-se pornirii de propagare generoasă a iubirii lui Dumnezeu, se opune efectului ei chiar în persoana proprie. Nevrînd să se facă mediu de propagare generoasă a acestei iubiri, neîncălzindu-se el însuși de pornirea generoasă a iubirii divine, nu numai că nu o transmite mai departe, dar nu-i dă putința să-și producă efectul deplin nici în sine însuși.

Iar dispoziția lui de a primi și de a transmite cu generozitate ajutorul divin se arată în rugăciunea și fapta lui pentru alții. De aceea spune Sfîntul Ioan Damaschin: «Căci Domnul cel de oameni iubitor voiește să i se ceară și să împartă cele cerute spre mîntuirea făpturilor Sale și mai ales atunci se înduplecă cu totul; nu cînd cineva luptă numai pentru sufletul său, ci cînd face aceasta pentru aproapele» [3]. Sau tot Sfîntul Ioan Damaschin spune: «Cine împartă și dă, se bucură și se înveselește mai mult decît cel ce primește, și-și procură cea mai mare mîntuire» [4].

Răspunderea față de aproapele, hrănită de răspunderea față de Dumnezeu, e motorul care dă forță rugăciunii și faptei pentru alții. Căci ea ține ființa omului legată dialogic simultan de Dumnezeu și de semenii proprii. Apelul ce-l face un credincios către altul: «Roagă-te pentru mine, frate (sau părinte)!» e manifestarea conștiinței lui că depinde simultan de Dumnezeu și de aproapele. Dar e și un apel la răspunderea aceluia în fața lui Dumnezeu, însă la o răspundere în care se include răspunderea pentru semenii lui și în speță pentru cel ce face apel la el. Prin acest apel trezește răspunderea îndoită a aceluia: față de Dumnezeu și față de cel care face apelul; îl trezește pe acela la conștiința legăturii dialogice în care se află cu Dumnezeu și cu aproapele care face apelul. În acest sens, chiar cel ce face apelul pentru cineva îi dă prilejul aceluia să se trezească. Dialogul constă din apelul unuia și din răspunsul oarecum necesar al celuilalt. Apelului trebuie să-i urmeze răspunsul. Dar apelul: «Roagă-te pentru mine, frate (sau părinte)!» pornește din conștiința răspunsului ce trebuie să-l dea celălalt, simultan, lui Dumnezeu și celui ce face apelul.

Dar orice credincios nu apelează numai la rugăciunea celuilalt, ci se roagă el însuși pentru acela. Se angajează el însuși să se roage, cînd apelează la rugăciunea celuilalt; sau cel la care se face apelul pentru rugăciune adresează și el, la rîndul său, un apel celui dintîi să se roage pentru el lui Dumnezeu.

Astfel amîndoi se simt răspunzători simultan în fața lui Dumnezeu unul pentru altul. Amîndoi sînt legați de Dumnezeu și unul de altul prin răspunsul ce trebuie să-l dea fiecare lui Dumnezeu pentru celălalt. Apelul reciproc la rugăciune trezește legătura lor dialogică cu Dumnezeu și întreolaltă, ca ființe răspunzătoare față de Dumnezeu și întreolaltă. Legătura între credincioși este o legătură în Dumnezeu și invers: legătura unui credincios cu Dumnezeu este o legătură cu ceilalți. Cine

3. *Ibidem*, col. 252 C. 4. *Ibidem*, col. 268 A.

simte legat de altul pierde legătura şi cu Dumnezeu. Cine se roagă lui Dumnezeu pentru altul îl are pe celălalt nu numai în gînd, ci e într-o legătură dialogică cu acela, prin răspunsul ce i-l dă împlinind apelul lui de a se ruga pentru el lui Dumnezeu. Pe cît de reală este legătura lui dialogică cu Dumnezeu în rugăciune, pe atît de reală este legătura lui cu semenul pentru care se roagă. Această legătură reală a lui cu Dumnezeu, în care este inclus şi semenul pentru care se roagă, explică puterea divină care curge atît pentru cel care se roagă cît şi peste cel pentru care acela se roagă.

Dar credincioşii sînt legaţi între ei şi cu Dumnezeu, nu numai ca nişte perechi izolate de alţi credincioşi. O pereche izolată este expusă şi ea unui scurtcircuit al iubirii şi al comunicării. Doi sau mai mulţi oameni care se iubesc exclusiv între ei, fiind indiferenţi sau duşmănoşi faţă de alţii, nu şi-au sensibilizat în întregime fiinţa, pentru a o face un bun transmiţător al iubirii divine şi simultan un focar de iradiere a iubirii proprii, în toate direcţiile. Au rămas în ea zone, aspecte şi realităţi de întuneric şi de duritate, care nu pot să nu se repercuteze şi asupra relaţiei cu persoanele pe care le iubesc. Ei trăiesc într-un orizont îngust, înconjurat de întuneric. Numai un al treilea deschide lanţul comunicării şi al luminii la nesfîrşit. Cel ce beneficiază de răspunderea altuia pentru sine trebuie să-şi trăiască în acel moment propria răspundere pentru un al treilea; şi cel ce-şi trăieşte propria răspundere pentru cineva e trezit la aceasta de experienţa răspunderii altuia pentru sine.

Pe lîngă aceea, fiecare e fericit să experieze răspunderea cît mai multora pentru sine şi trebuie să tindă a se simţi răspunzător pentru cît mai mulţi oameni şi a-şi exercita efectiv această răspundere.

Astfel o mare mulţime de oameni sînt prinşi în ţesătura dialogică între ei înşişi şi între ei şi Dumnezeu. Fiecare include în legătura sa dialogică cu Dumnezeu legătura sa dialogică cu toţi pentru care se simte răspunzător în faţa lui Dumnezeu sau întreaga Biserică. În acestea constă sobornicitatea Bisericii.

## POMENIREA CELOR MORŢI

Dar credincioşii continuă să se simtă răspunzători şi pentru credincioşii trecuţi din viaţa aceasta. Ei nu-i pot şterge nici pe aceia din inima şi din pomelnicul lor, ci îi trec numai din rîndul celor vii în rîndul celor decedaţi. Iar în această răspundere a lor pentru aceia se reflectă voia lui Dumnezeu care în generozitatea Sa voieşte să-şi reverse iubirea Sa şi peste cei decedaţi în credinţă. În general, Dumnezeu voieşte să mîntuiască pe toţi. «Dumnezeu, Mîntuitorul nostru ... voieşte ca toţi oamenii să se mîntuiască şi să vină la cunoştinţa adevărului ... Căci s-a dat pe Sine răscumpărare pentru toţi» (I Tim. II, 4, 6). «Precum a pătimit El toate pentru om, aşa le-a şi gătit toate pentru el, spune Sfîntul Ioan Damaschin. Căci cine, pregătind ospăţ şi chemînd pe prieteni, nu voieşte ca să vină toţi şi să se sature toţi din bunătăţile lui? Căci de ce a mai pregătit ospăţul, dacă nu ca să primească la el pe prietenii săi?» [5].

5. *Ibidem.*

Dar în scopul acesta Dumnezeu voieşte să-i asocieze pe toţi în pornirea Sa generoasă către toţi, pentru ca toţi să se bucure simultan de generozitatea divină şi de generozitatea cît mai multor oameni, sau prin generozitatea cît mai multor oameni. De aceea Dumnezeu nu uită nici pe cei adormiţi şi-i face şi pe cei vii să nu-i uite pe aceia.

Desigur în aceşti «toţi» nu se pot cuprinde real decît cei ce au răspuns, măcar într-o măsură cît de mică la apelul lui Dumnezeu, cît au fost în viaţă. Sfîntul Ioan Damaschin zice că pentru toţi cei ce şi-au agonisit puţin aluat al virtuţilor, dar n-au apucat să facă cu ajutorul lor din toată fiinţa lor pîine, «Domnul va trezi după moarte pe apropiaţii şi pe prietenii lor, cărora le îndreaptă gîndurile şi le mişcă sufletele spre folosul şi ajutorul acelora. Iar aceştia mişcaţi de sus şi prin atingerea Stăpînului de inimile lor vor completa lipsurile celor decedaţi». Dar celui care a plecat din viaţa aceasta cu un cuget întru totul trupesc nu-i va întinde după moarte nimeni o mînă de ajutor, «pentru că nici Dumnezeu nu-l are pe acesta în amintire» [6].

Lucrul trebuie înţeles astfel: Cei ce au decedat în credinţă au acceptat să intre în dialogul viu şi de viaţă făcător cu Dumnezeu înainte de moarte, chiar dacă nu s-au angajat deplin în el, chiar dacă n-au răspuns cu toată fiinţa apelului lui Dumnezeu. Ca atare ei au decedat în legătura dialogică cu Dumnezeu. Iar Dumnezeu nu-i mai lasă pe aceştia din legătura cu El, după ce ei nu mai pot face nimic pentru a progresa în această legătură. Ei rămîn «în amintirea lui Dumnezeu». Dar cine rămîne în amintirea lui Dumnezeu rămîne în preocuparea Lui. Iar cel ce rămîne în preocuparea lui Dumnezeu rămîne în legătură cu Dumnezeu. Şi acela nu moare sufleteşte de tot; rămîne şi el viu sufleteşte în oarecare măsură, prin preocuparea lui Dumnezeu de el. Căci preocuparea lui Dumnezeu de el înseamnă îndreptarea gîndului lui Dumnezeu spre el, ceea ce e totuna cu îndreptarea cuvîntului de viaţă dătător al lui Dumnezeu spre el. Iar cuvîntul lui Dumnezeu îl ţine pe cel căruia i se adresează viu, prin răsunetul apelului lui Dumnezeu în conştiinţa lui, prin necesitatea de a răspunde trăită de acela în fiinţa lui.

Dar dacă credinciosul care se roagă lui Dumnezeu pentru un semen al său realizează un dialog atît cu Dumnezeu cît şi cu acel semen al său, Dumnezeu realizînd un dialog cu un ins în viaţă, sau menţinîndu-l cu unul decedat, include, de asemenea, în dialogul acesta şi pe anumiţi semeni ai insului respectiv. Dumnezeu nu se adresează niciodată unui om în izolare, pentru că nu-l vede izolat. Dumnezeu vede pe fiecare om în legăturile lui fiinţiale cu semenii săi şi îndreaptă preocuparea sa spre el pentru ca cuvîntul Său să se răspîndească prin acela şi la alţii, pentru a trezi şi pe aceia la un răspuns, fie pentru că aceia au lipsă să fie ajutaţi, prin cel căruia Dumnezeu îi vorbeşte, fie pentru că are lipsă cel de care Dumnezeu se ocupă direct de ajutorul celorlalţi. Astfel, dacă credinciosul în rugăciunea sa pentru alţii realizează un dialog îndreptat şi spre Dumnezeu şi spre om, aceasta se datoreşte faptului că Dumnezeu însuşi îl suscită la acest dialog; se datoreşte faptului că Dumnezeu

6. *Ibidem*, col. BC (În text din P.G., «ἐν τῷ μέτρῳ αὐτοῦ». Dar cred că e o transcriere greşită a lui «ἐν μνήμῃ αὐτοῦ».

însuşi, cerîndu-i rugăciunea pentru altul, se arată preocupat şi de acela, ba mai mult, a şi început să lucreze la ajutorarea spirituală a acelora, incluzînd în dialogul Său cu cel căruia îi cere rugăciunea şi pe cel pentru care o cere, sau în preocuparea Sa îndreptată spre cel care are lipsă de rugăciune şi pe cel căruia îi cere rugăciune.

Dacă ne rugăm şi noi ca Dumnezeu «să pomenească» pe cei adormiţi, aceasta nu înseamnă că noi avem iniţiativa în pomenirea acelora, ci că Dumnezeu are lipsă şi de răspunsul nostru şi de răspunsul celor decedaţi, înviorat de răspunsul nostru, la preocuparea lui Dumnezeu de ei, pentru ca această preocupare a Lui să dureze veşnic şi să fie cît mai eficientă. Iar răspunsul nostru e dat prin rugăciunea noastră către Dumnezeu, ca Dumnezeu să-i pomenească pe cei de care El se preocupă. Numai aşa pomenirea lui Dumnezeu îi ţine pe aceia vii în veci, pentru că numai aşa se menţine dialogul adevărat între El şi ei, răspunzînd şi aceia o dată cu noi, sau în urma răspunsului nostru, la preocuparea lui Dumnezeu de ei. Dumnezeu îi uită dacă ei îl uită, ceea ce înseamnă că uităm noi înşine să ne rugăm pentru ei şi să înviorăm prin aceasta răspunsul lor la preocuparea lui Dumnezeu de ei.

În orice caz, pomenirea lui Dumnezeu are puterea să ţină vii spiritual în vecii vecilor pe cei ce răspund acestei pomeniri. Noi nu avem puterea aceasta, pentru că cu cît clipa despărţirii celor decedaţi de noi lunecă mai mult în trecut, amintirea lor slăbeşte în noi şi cu aceasta şi puterea noastră de a-i ţine în legătură cu noi şi deci vii. Numai pentru şi prin Dumnezeu ei rămîn mereu prezenţi şi deci vii, pentru că pentru El nu există trecut. Amintirea noastră n-are puterea să învingă trecutul şi deci să menţină legătura cu cei adormiţi, cum are Dumnezeu. Noi numai rămînînd în legătură dialogică cu Dumnezeu rămînem şi în legătură dialogică neslăbită cu ei. Numai conştiinţa răspunderii noastre pentru ei în faţa lui Dumnezeu ne ţine trează amintirea lor. Numai dacă Dumnezeu ne trimite în suflet preocuparea Sa de ei, adică numai dacă El nu uită să-şi amintească de ei, făcîndu-ne să o simţim aceasta şi noi în conştiinţa noastră, putem păstra şi noi vie amintirea lor. Rugîndu-ne lui Dumnezeu ca să-şi amintească de cei adormiţi, ne ajutăm şi nouă ca să păstrăm cît mai mult şi mai neştearsă amintirea lor.

Cine îşi aminteşte de cineva îl ajută să rămînă viu. Cu atît mai mult îl ajută amintirea lui Dumnezeu. Pentru cel lovit de amnezie totală sau parţială, toate persoanele sau anumite persoane se scufundă în neant. Aceasta înseamnă că persoana lovită de amnezie nu le mai dă nici un ajutor să existe; persoanele uitate pierd un sprijin, pierd un rost al existenţei lor, o semnificaţie a acestei existenţe. Şi dacă toate persoanele umane ar fi lovite de amnezie în legătură cu o anumită persoană, aceea şi-ar pierde orice rost, orice semnificaţie, orice interes al existenţei ei. Ea s-ar scufunda spiritual într-un fel de pustiu chinuitor. Iar odată moartă trupeşte, ar intra definitiv în această pustietate chinuitoare şi fără sens. Acest efect îl are cu atît mai mult uitarea lui Dumnezeu pentru un om care nu răspunde preocupării lui Dumnezeu de el. La această voluntară amnezie divină se adaugă amnezia voluntară a persoanelor umane care n-au primit niciodată un răspuns pozitiv de

la persoana respectivă. Persoana respectivă, căzînd din dialogul cu Dumnezeu și cu semenii, a căzut din realitate în golul fantasmagoric, fără conținut și fără sens, care constituie un chin negrăit.

Cînd cerem lui Dumnezeu «veșnica pomenire» pentru cineva, cerem să fie pomenit de Dumnezeu și în prezent, cum va fi pomenit în eternitate, deci să-l țină neîncetat viu. Dacă am cere ca Dumnezeu să-l pomenească numai de la judecata din urmă mai departe, ar însemna că Dumnezeu îl are uitat pentru o vreme, iar după aceea iarăși își va aduce aminte de el. Noi nu cerem lui Dumnezeu nici să-și aducă aminte cîteodată de acela, ci să-l aibă neîntrerupt în amintire, în vecii vecilor (αἰωνία ἡ μνήμη).

Dar dialogul nostru cu Dumnezeu pentru semenul nostru decedat, deci și cu el, se susține nu numai prin pomenirea în rugăciuni, ci și prin pomenirea cu faptele, în special cu faptele de milostenie. Prin acestea intercalăm și pe alți oameni în acest dialog. Adică îl pomenim în relație cu alții și-i facem și pe aceia să-l pomenească. Iar această pomenire a celui decedat de către noi, care săvîrșim fapte de milostenie în numele lui, și de cei care beneficiază de aceste fapte, e un dialog nu numai între noi și aceia, ci și un răspuns dat apelului celui decedat și lui Dumnezeu pentru el. Această lărgire a dialogului se realizează de altfel și prin rugăciuni. Călugării în mînăstire se scoală cu ore înainte de începerea sfintei liturghii și pomenesc zeci de mii de credincioși adormiți, pentru care li s-a cerut să facă aceasta, «pentru că fiecare din cei adormiți așteaptă o ușurare prin această pomenire». Iar rudele celui adormit dau cîte o haină pentru cel adormit, pentru că acela e gol și așteaptă haina aceasta. Nu numai rudele pomenesc pe cel adormit, ci cer aceasta și preoților și celor cărora le dau pentru el vreun lucru, pentru ca să fie atrași cît mai mulți în acest dialog cu cel adormit și cu Dumnezeu pentru el. Toți aceștia vorbesc între ei despre cel adormit și cu el și cu Dumnezeu. Sobornicitatea Bisericii nu se limitează numai la relațiile între cei vii, ci și la cele între ei și cei adormiți.

Avîndu-i pe cei adormiți în legătură dialogică cu noi, cînd cerem altora să-i pomenească și cînd săvîrșim fapte de milostenie pentru ei, ei înșiși cer prin noi într-un anumit fel această pomenire și ne presează la săvîrșirea acestor fapte. Nu numai noi săvîrșim fapte pe care n-au avut ei timp, sau n-au fost în dispoziția de a le împlini cît au trăit pe pămînt, ci oarecum ei înșiși participă la săvîrșirea lor prin noi, prin presiunea ce-o exercită așteptarea sau apelul lor asupra noastră. Sfîntul Ioan Damaschin spune că Dumnezeu «le socotește ca fapte ale lor» [7]. Iar întrucît toate faptele bune se săvîrșesc din îndemnul lui Dumnezeu, căruia îi răspundem prin ele, faptele pentru cei adormiți sînt săvîrșite și ele și de Dumnezeu, întrucît noi le săvîrșim răspunzînd apelului lui Dumnezeu de a le săvîrși. Iar prin aceste fapte îi atragem și pe cei către care le săvîrșim să intre pentru cei adormiți în dialogul rugăciunii cu Dumnezeu, pentru a completa ce n-au făcut aceia cît au trăit.

7. *Ibidem*, col. 253 C.

De aceea Sfîntul Ioan Gură de Aur vorbeşte de un testament pe care-l lasă cel ce moare nu numai rudelor, ci şi săracilor şi lui Dumnezeu însuşi, ca să facă aceştia ceea ce n-a apucat el să facă : «Scrie în testamentul tău ca moştenitor, pe lîngă copii şi rudenii, şi pe Stăpînul. Să aibă deci hîrtia numele Stăpînului, să nu fie lipsită de pomenirea săracului» [8].

Dumnezeu aşteaptă de la toţi oamenii să facă bine, pentru ca toţi să devină buni, împlinindu-şi această datorie faţă de Dumnezeu şi toţi să se facă buni prin binele ce li se face. Dacă unii au lipsit de la această datorie, binele pe care nu l-au făcut ei trebuie să-l facă pentru ei alţii, pentru ca să nu rămînă nici un bine voit de Dumnezeu nefăcut în lume şi pentru ca omenirea în general să progreseze spre stadiul de bunătate urmărit de El. Dacă mulţi oameni n-au putut deveni buni, pentru că n-au fost mişcaţi la aceasta de cei ce trebuiau să le facă bine, ei trebuie să fie mişcaţi spre bunătate de alţii şi în numele celor ce au neglijat această datorie a lor.

Dialogul desăvîrşitor trebuie să cuprindă deplin pe toţi cei credincioşi, pe toţi membrii Bisericii, pe toţi cei ce sînt într-o oarecare măsură în Hristos, deci şi pe cei decedaţi.

Prin faptele de milostenie cîştigă nu numai cei adormiţi, ci şi cei ce le fac pentru ei şi cei cărora li se fac. Ele se fac «pentru ca şi cei decedaţi să se folosească de bunătatea lui Dumnezeu şi iubirea de fraţi să crească şi nădejdea în înviere să sporească şi rugăciunea către Dumnezeu să se întărească şi contribuţiile pentru locaşurile lui Dumnezeu să se înmulţească printr-o mai mare căldură şi facerea de bine către cei săraci să se extindă» [9].

De aceea Dumnezeu nu uită de nici o faptă bună făcută celorlalţi. «Căci Dumnezeu nu este nedrept ca să uite lucrul vostru şi dragostea voastră pe care aţi arătat-o pentru numele Lui, slujind altădată şi slujind şi astăzi sfinţilor» (Evr. VI, 10). Dumnezeu nu uită nici o faptă bună făcută altora pentru că toate se înscriu într-o linie de progres al omenirii spre un stadiu superior de bunătate. Nu uită, pentru că prin toate credincioşii răspund lui Dumnezeu pentru darurile ce le-au primit, răspunzîndu-i în primul rînd Lui prin însuşirea şi înmulţirea bunătăţii Lui arătată lor prin darurile ce li le-a dat. Iar neuitînd, întoarce darurile Sale iarăşi însutit înmulţite celor ce-i întorc darurile acordate prin transmiterea lor către alţii. Cine, făcînd ceva pentru alţii nu se simte prins într-un avînt întraripat al întrecerii în dăruire şi bunătate cu aceia!

Dumnezeu e însetat să vadă darurile Sale transmise de la om la om, spune Sfîntul Ioan Damaschin, adică să vadă bunătatea Sa înmulţindu-se între oameni prin aderenţa lor la ea şi prin străduinţa lor : «Căci după aceasta înseteează, aceasta o voieşte şi o cere şi o doreşte Domnul, cel mai presus de bunătate, ca nu cumva să rămînă cineva lipsit de darurile sale dumnezeieşti» [10]. Sau : «Căci aceasta mulţumeşte şi bucură pe milostivul Dumnezeu, ca să se grăbească fiecare spre ajutorarea aproapelui. Aceasta o voieşte şi o doreşte Milostivul, ca toţi să

8. *Ibidem*, col. 269 — (Citat de Sfîntul Ioan Damaschin).
9. *Ibidem*, col. 269. 10. *Ibidem*, col. 263 D.

facem bine unii altora, cît și după moarte» [11]. Voiește să fim într-un dialog al faptelor între noi și prin aceasta să răspundem Lui unul pentru altul. Nu e vorba deci de o înmulțire a binelui într-un mod abstract, ci de o înmulțire a dragostei între persoanele concrete. Cei ce fac bine în viața aceasta nu vor vedea binele făcut de ei ca o entitate abstractă, ci în recunoștința cu care ei vor fi întîmpinați de cei cărora le-au făcut binele. Cu recunoștința aceasta ei vor întîmpina și pe cei decedați cei cărora li s-a făcut bine în numele lor. De asemenea, cei ce au făcut fapte rele nu le vor vedea printr-o contemplare abstractă, ci în mustrarea cu care îi vor întîmpina cei cărora ei le-au făcut. Căci pe toți îi vom vedea și-i vom recunoaște la judecata din urmă, cu urmele faptelor noastre în ei și cu răspunsul lor de recunoștință sau de mustrare la faptele noastre. Faptele noastre ni se vor face vădite din ei. Îi vom vedea și îi vom recunoaște chiar pe cei asupra cărora s-au repercutat indirect faptele noastre bune sau rele. «Să nu socotească cineva că nu va recunoaște niciunul pe niciunul la acea înfricoșată judecată și adunare. Fiecare va recunoaște pe aproapele lui, nu după chipul trupului, ci după privirea pătrunzătoare a sufletului» [12]. Iar Sfîntul Ioan Gură de Aur zice: «Nu vom cunoaște numai pe cunoscuți acolo, ci vom privi și pe cei care n-au ajuns niciodată la vederea noastră» [13]. Sfîntul Vasile cel Mare zice și el: «Stînd de jur împrejurul tău, cei nedreptățiți de tine vor striga către tine, căci oriunde ți-ai întoarce ochii vei vedea chipurile faptelor tale rele. Aici orfanii, dincolo văduvele, acolo săracii doborîți de tine, slujitorii pe care i-ai azvîrlit, vecinii pe care i-ai supărat» [14].

Din toate părțile toți îi vor scoate celui ce a făcut rele la suprafața conștiinței toate relele făcute, toate refuzurile de dialoguri frățești și motivele pentru care de acum va fi lăsat într-o însingurare înspăimîntătoare și definitivă. Apoi va urma însăși această părăsire totală și definitivă de către toți; tăcerea și singurătatea eternă îl vor înconjura; va urma ieșirea lui din orice dialog pentru totdeauna. Nu va mai putea apela la nimeni, nu va mai avea ocazie să răspundă nimănui. Nici o urmă de comuniune nu va mai fi posibilă cu nimeni. Se va cufunda «în întunericul cel mai dinafară».

Pînă s-a mișcat între oamenii care nu-l cunoașteau, a mai putut înjgheba cîte un dialog cu cineva, pentru că nu i se cunoștea de toți mîrșăvia. Acum cade în singurătatea părăsirii și uitării de către toți, în extrema opusă a sobornicității. În aceasta constă iadul. Pînă sînt oamenii pe pămînt e un tîrg unde își poate procura fiecare mîntuirea, unul dînd, altul primind în vederea ei, rugăciuni și fapte bune, deci prin apeluri și răspunsuri, într-un vast și multiplu dialog purtat între mulți oameni și între ei și Dumnezeu, dînd și primind nu numai oamenii între ei, ci și Dumnezeu. «Terminîndu-se tîrgul, nu mai este negustorie de bunuri. Căci unde mai sînt atunci săracii? Unde liturghisitorii? Unde psalmodiile? Unde facerile de bine? Pentru că înainte de ceasul acela ne putem ajuta unul pe altul și putem oferi iubitorului de suflet Dum-

11. *Ibidem*, col. 361 C. 12. *Ibidem*, col. 276 A. 13. *Ibidem*, col. 276 B.
14. *Ibidem*, col. 276 C.

nezeu manifestările iubirii de frați. Căci primește completările lipsurilor făcute celor ce au plecat pe neașteptate și nepregătiți și le socotește ca faptele lor» [15].

Lumea ne e dată în faza de construcție morală și spirituală, cît sîntem pe pămînt, pentru ca să participăm toți la această construire. Cine a plecat de aici nu mai poate participa la construirea ei decît prin meșterii și lucrătorii de pe pămînt. Iar după judecata din urmă, nu mai poate participa nici unul. Căci totul e terminat. Nu mai avem inegalități de nivelat, nedreptăți de îndreptat, frățietate de realizat. Acolo ne bucurăm de fericirea perfectei comuniuni. Dar se bucură numai cei ce au participat direct sau indirect în lucrările de pe șantier.

Cel mai mare ajutor le vine însă celor adormiți de la pomenirea lor în legătură cu jertfa lui Hristos la Sfînta Liturghie. «Tălmăcitorii și martorii oculari ai Cuvîntului, ucenicii și Apostolii Mîntuitorului care au cucerit pămîntul de jur împrejur au rînduit să se facă în legătură cu înfricoșatele, preacuratele și de viață făcătoarele Taine, pomenirea credincioșilor adormiți» [16].

Sfîntul Chiril al Alexandriei a evidențiat pe larg faptul că noi nu putem intra la Tatăl decît în stare de jertfă curată, dar noi nu ne putem transforma în starea de jertfă curată decît avînd în noi pe Hristos, singura jertfă curată sau asumîndu-ne Hristos cel jertfit în Sine. Pe lîngă aceea, la liturghie toată comunitatea sau toată Biserica se aduce pe sine în Hristos jertfă curată Tatălui, toată se predă Tatălui, răspunzînd desăvîrșit la apelul Lui la iubire și împlinind scopul dialogului cu Tatăl.

Căci ea își însușește răspunsul lui Hristos, adică predarea Lui, sau Hristos unește răspunsul, adică predarea ei cu răspunsul sau predarea Sa. Dar comunitatea unită cu Hristos are legați de ea în dialogul amintirii și pe cei adormiți ai ei; și-L roagă și prin cuvinte pe Hristos, în dialogul ei cu El, să-i primească și pe ei, prin amintire, în legătură cu El și să-i ofere Tatălui sau să-i unească cu Tatăl prin dialogul predării Sale Tatălui.

Dacă tot dialogul nostru cu Tatăl, sau tot răspunsul nostru bine primit la apelul Tatălui, în dialogul cu Tatăl, sau toată predarea noastră Tatălui, prin rugăciune și fapte de autodepășire, primește puterea numai din puterea jertfei sau a predării desăvîrșite a lui Hristos, evident că și atragerea celor adormiți ai noștri în acest act de predare Tatălui se datorește tot lui Hristos. Căci dacă El s-a adus jertfă pentru toți, ca toți să poată fi aduși jertfă în El, puterea jertfei Lui nu se oprește la cei aflători încă în viața terestră, ci se întinde la toți cei ce au sfîrșit viața prin credință, în dialog cu El și cu cei credincioși; se întinde atît prin ea însăși cît și prin ceilalți credincioși. Hristos cu jertfa Lui, ce se oferă neîncetat pentru toți, ținîndu-i pe toți în legătură cu Sine în dialogul aducerii la Tatăl cu Sine, e izvorul sobornicității Bisericii.

15. *Ibidem*, col. 254 C. 16. *Ibidem*, col. 219 C.